

պէս կ'աւանդէ մեզին Մովսէս Խորենացի՝ գրելով. «Պետրոպալ երթեալ յաշխարհն Վրաց, առնէ եւ նոցա նշանագիրս, տուեցեղովն ի վերուստ շնորհաւն, ... ձեռնառլ լինելով ... եւ եպիսկոպոսին Մովսիսի, (Ղնդ. գլ. 8դ, 522),

9. Մուշեղ եպիսկոպոս, որ եւ Մուշէ երբոր Մեսրոպ Ազունից աշխարհին մաս Գողթման գաւառը բարոյեւել գնաց, «ձեռնտու եւս եղեալ նմա սրբամատոյց վարդապետու թեանն ի բարդաւանս կողմանս սրբոյ եպիսկոպոսին՝ որում Մուշեղ կոչէին» (Ադր. 31): Այնպէս կը բրէ Մեսրոպայ Տամար Մով. Խաւրենացին. «Տաւատաւով զվարդապետութիւն կողմանցն այնոցիկ՝ եպիսկոպոսի, որում Մուշէն կոչէին» (Անգ. ԳԼ Կ, 543): — Աշախատու 449ի Ժողովոյն ներկայ գտնուող եպիսկոպոսաց ցանկին մէջ՝ երրորդն է «Տէր Մուշէ Արծրունեաց եպիսկոպոս, ըստ իւր. Գարգալցոյ (Դր. Բ. ԳԼ Իգ, 138), իսկ ըստ Նորձէի՝ Մուշէ եպիսկոպոս Արծրունեաց» (Յեղ. Բ, 49) երկուտասաներորդը՝ Վարդանանց պատերազմէն ետքն՝ երբ Ասորիմիզգ պարսիկ Մարգպանն Հայաստան եկաւ, սիրով եւ խաղաղութեամբ վարուելու սխաւ մեր աշխարհին բրինտանէից Տաւ. ուստի իր մօր կանչեց նա. «Ի տանէն Արծրունեաց բարեխաւանս երեց մի Մուշէ անուն, որ առաջնորդէր աշխարհին Արծրունեաց» (Եշշ. Յեղ. Ե, 244), իրմէն տեղն ի տեղը Տարցընելու իմանալու Տամար իրաց ստոյգ վիճակը՝ Պարսկաստան արսորը գնացող եպիսկոպոսաց միջ՝ Հազար Գարպեցին կը գնէ նաեւ. «Հզորան երեցն իշխանսն Արծրունեաց Վերայաւոյ՝ զտէր Մուշէ» (Անգ. Դր. Բ. ԳԼ Խբ, 248):

10. Սամուէլը եպիսկոպոս, «այդ սուրբ եւ բարեպաշտ» եպիսկոպոս կացեալ տանն արքունականի (կոր, 26): Մերոյով վարդապետ երբ քարոզելու ելաւ Վրաց աշխարհին ժողովուրդներուն, «առաւելապէս պայծառացուցեալ ծաղիկեցոյցանէր զվարդապետութիւնն . . . եւ յանձն արարեալ զնոսա սրբոյ եպիսկոպոսին Սամուէլին, այնմ՝ զոր ի վերայ Նշանակեցաք, ինքն գաւառայր ի կողմանս Հայոց Մեծաց» (Ընդ. 32):

11. Տէր Խորհնանցի եպիսկոպոս.
«Տէր» ի Խորհնայ» (ղբք. փարպեցի. Դր. Ա.
գլ. Ժ, 46). ինչն էւս Ս. Սահակ կաթուղի-
բունէ եպիսկոպոս Հռոնադորունէ էր, ինչպէս կը
գրէ վորից. «ամուրց չաւանութիւն երանելին
Մաշտոց, որպէս դէ Տէր եպիսկոպոսն ի նպիւր-

նախանձ¹, եւ նա ի սփիւռ Հելմանոսաց զբանն կենաց սերմանիցեն (Անդ. 24), Երբոր Մեռումով Վրաց աշխարհն երթալով՝ անոնց համար ալ նշանագիրներ ստեղծեց, իսկոյն իւր քովը՝ ժողոված տղաքներն երկու դասի բաժանելով՝ իւրաքանչիւրին իրալ ալ շաշկերտներէն մէկմէկ վերակացու դրաւ. ընտրեալ մանկունս, եւ յերկուս բաժանեալ դասս, եւ վարդապետս թողու նոցա յաշկերտաց իւրոց գճեր խորձենացի եւ գլուռէն հարօնեցի (Մով. Խոր. գլ. 8, ք. 522), հետեւաբար ինքն ալ Մեռորայց աշակերտներէն մին էր։ Բայց շատ ցաւելով կը յաւելունք՝ թէ մերոնք «զհրէշտականման այրն Տէր՝ ռոնսն հանաքիսս հայածանօք վախճանեցուցին, ոյք եւ այժմ ինկ գեռ եւս սայադութեամբ քինով ընդ մեռելոց կազին» (Ղլը. Գրպ. Թուղթ առ Վահ. Մամիկ. 685—86)։

12. Աղան արծրունի, քեռի վահանայ
Մամիկոնեայ, անիկայ եղաւ «որ զտոյոյցն զիս»
կ'ըսէ Ղազար փարպեցի՝ պարեգօտիւք ի ծա-
ռայութենէ աշխարհսի» (Թուղթ առ վահ.Շ.
Մամիկ. 644). Նոյն ազգային պատմին մեր՝ էր
«սննաւ եւ ուսնաւ առ ոտս առաքելաբարկոս
երանելոյն Աղանայ, որ էր ազգաւ ի Նոյանայ
եւ յականաւոր տոհմէն Արծրունեացոյ (Գր. Ա.
գլ. Ե, 16—17). Եւ իրմէն ուսած էր սուրբ
Հաւատքը՝ տղայութեան ժամանակ, «սուրբ եւ
ստոյգ՝ Հաւատ, զոր ուսնալ ի տղայութեանն
յորանելոյ Աղանայ, կեսած Նովման ի նմին
փոփոխութեանը, մինչեւ ի վախճան ինցնադոյս
իմոյ» (Թուղթ առ վահ.Շ. Մամիկ. էջ 687): —
Արտաշատու 449ի ազգային ժողովոյն ներկայ
կը գտնուէին ո՛չ միայն եպիսկոպոսներ, Հապա-
նաեւ «պատուական երիցուներ եւ աւագ վանա-
կանք բաղութը, Հանդերձ սքանչելի եւ հրեշ-
տակարուն տերմանն Աղանաւ, որ էր յազգէն
Արծրունեացոյ (Գր. Բ. գլ. իգ. 139):

13. Արժան, աշակերտ Մաթթոց Վարդապետի (ՂԶԲ. Փրպ. Դր. Բ. ԳԼ. ԼԶ, 229), եւ ընկեր Յովհաննու՝ որուն հետ ի միասին Բիւզանդիոն ղրկուեցաւ Ս. Սահակէն եւ Մեսրոպէն. սակայն իրենք չյուշադրեալ ուղեւորեալ, եւ ծուլարար գեղերեւալք պատառեցեանի կեսարիա (Մով. Խոր. Անդ. 4, 545):

14. Դիտ կամ Դիւտ. երբոր Մեսրոպ Գողթան գաւառը գնաց աւետարանը քարոզելու նոյն տեղւոյն ժողովրդոց, «կարպէր յամեն

1 Մեծ Հայոց մէջ՝ Սաւորդաշ-ձոր կոչուած գետին վրայ՝ Բերդ մը կար զայն ըսուած, թաւ թէ սոյն բերդին անունէն՝ շրջակայքն իսկ կ'անուանուէին զայնանկանք :

նայն գիւղէս գաւառին՝ դասս սրբոց վանականաց. որում եւ հասեալ ժամանակ չայրաբարութի գոտայ, որդւոյ Շաբաթայ առն քրիստոսասիրի, բազում սպասաւորութիւն իբրեւ հաւասարի որդւոյ վարդապետին տանէր» (Կոր. 24): Նոյնպէս կը պատմէ Մովսէս խորենացին՝ թէ Մաշ-թոց լեւոյժ որ տակաւին նոյն գաւառին մէջ կայ «Ֆեացեալ արմատ դանձութեան հեծա-նասական աղանդոյն... բնաբարձ արարեալ երանելոյն (Մեքորայայ), հանդերձ օգնականութեամբ հօրաբարոյնի գոտայ, որդւոյ Շաբիթայ՝ իշխանի գաւառին» (Անդ. 4, 542):

15. Դանան, աշակերտ Մեքորայայ եւ անոր ձեռքը Աղուանից երկրին քրիստոնէից վրայ վերակացու գրուած. «առ որս թողեալ վերակացուս հաւատացեալոցն՝ զերկուս ոմանս (յիւրոց աշակերտացն. որ... երկրորդին՝ Դանան անուն էր), քյր կրօնաւոր եւ յառաջագէմ՝ յաւետարանական սպասաւորութեանն» (Կոր. 30): Իսկ Մովսէս խորենացի կը գրէ թէ՝ Մեքորայ «թողեալ վերակացուս յիւրոց աշակերտելոցն... յեկեղեցի՝ գրանան» (Անդ. 4, 542): Երբձր Լայոց մէջ:

16. Ենովք, նոյնպէս աշակերտ Մեքորայ վարդապետի: — Երբոր Մաշթոց Աղուանից աշխարհը գնաց, եւ հոն «ըստ վերնապարգեւ կորովի սովորութեան իւրում» (Կոր. 29) աղուաններէն լեզուին նշանագիրներն ստեղծեց, անկից մեկնած գահաւան «թողեալ վերակացուս հաւատացեալոցն՝ զերկուս ոմանս յիւրոց աշակերտացն, որ առաջնոյն Ենովք անուն էր... այր կրօնաւոր եւ յառաջագէմ՝ յաւետարանական սպասաւորութեանն» (Անդ. 30): Եւսոյ ինքն ուրիշ շատ մը աշակերտներով կ'երթար կը հասնէր վաղորդապատ քաղաքը՝ Ս. Սահակայ քովը: Մովսէս խորենացի կը պատմէ թէ՝ Մեքորայ իր աշակերտներէն վերակացու դրած էր «չենովք ի Սպեր» (Անդ. 4, 542) բարձր Լայք նահանգին մէջ:

17. Երեմիա երէց, որ Ս. Սահակայ սարկաւագապետն՝ այսինքն աւագ սարկաւագն էր. ինքը ծննդեամբ՝ քնիկ վաղաբնապատի էր, «երանելի երէցն Երեմիա ի Նոր Քաղաքէ» (Ղզր. Փրպ. Գր. Բ. գլ. 1, 186), եւ Սահակ կաթողիկոսին ձեռնասուն աստուածատէր պաշտօնէից դասուն գլուխն էր. «որոյ գլխաւորին Երեմիա անուն ծանաշէր, այր սուրբ եւ բարեպաշտն» (Կոր. 42): «այր սուրբ եւ երկիւղած յԱստուծոյ» (նոյն համ. անդ): Երբ մեր անմահանուն Լայրապետը Բագրեւանդ գաւառին

Բլրոցաց գիւղին մէջ իւր սուրբ հոգին առ Աստուած աւանդեց, «զպատուական մարմին նորա բարձեալ սարկաւագապետի նորին Երեմիայի՝ հանդերձ աշակերտակցոց եւ տիկնան Մամիկանից, նորին նուաւ, որում անուն էր Դստրիկ, կին վարդանայ սարառեալատի, տա-րեալ հանգուցին յիւրեանց գիւղն յԱշտիշատ, որ է ի գաւառին Ցարօն» (Մով. Խոր. Անդ. 4է, 567—68): Նոյնպէս կը կարգաւք Կորեան թէ ընդարձակ եւ թէ համառօտ Պատմութեան մէջ. «բարձեալ զսուրբն (Սահակ) սաղմոսիք եւ օրհնութեամբ եւ հոգեւոր բարբառով, յետ սակաւ ինչ աւուրց ընդ տիւ եւ ընդ գիշեր ի Ցարօն հասուցանէին մինչ ի բուն իսկ գիւղն յԱշտիշատ: Եւ անդ ի մարտիրոսական խորանին յարկեղ սրբոցն, հանդերձ ամենայն անուշահոտ խնկօք եղեալ եւ կնքեալ քրիստոսական կնքով» եւ զօրինաւոր յիշատակն ի վերայ կատարեալ, այնուհետեւ իւրաքանչիւրն գտնային» (Անդ. 42): «բարձեալ զմարմին երանելոյն բազում ամբոխիւ, եպիսկոպոսօք եւ քահանայիք, սարկաւագօք եւ գարօք» (նոյն համ. անդ):

18. Թաղիկ, որ եւ Թողիկ (Կոր. համ. 46): Ինքն եւ Ս. Մեքորայայ գլխաւոր աշակերտներէն մին եղած է. «անուանք գլխաւորաց աշակերտացն՝ են այս... երկրորդին Թաղիկ. այր զգաստ՝ զգուշագոյն հրամանաց վարդապետութեանն» (Կոր. 44): Մեքորայայ մահահանէն եւ Օշլանի մէջ թաղուելէն երեք տարի ետքը, «չորսին աշակերտ Թաղիկ անուն՝ զայր զգաստ եւ բարեպաշտն, հանդերձ եղբարբք երանութեանն հասեալոց՝ սպասաւոր սրբոցն (ուղղելի՛ սրբոյն, ինչպէս ունի Կորիւն համառօտ անդ՝ սպասաւոր Նորին) ի փառս Աստուծոյ կարգէին» (Անդ. 46): — Սոյն անունը՝ Մովսէս խորենացի Թաղիկ՝ կը գրէ, որ ուղեղ չերեւի՝ Թաղեւոսի նուազականն ըլլալով. «ի հանգիստ զնա (զվարդապետն Մաշթոց) փոխեցին վահան եւ Թաթիկ նորին արքանեակը» (Անդ. գլ. 4է, 570):

19. Թոսրով Թարգմանիչ, որ եւ Խոսրովիկ Թարգման: — Պարսկաստանի Նոր Զուլա քաղաքին մէջ գտնուած հայերէն ձեռագիր մը՝ հետեւեալ խորագիրն ունի. «Խոսրովայ Թարգմանիչ՝ Պատմութիւն Սրբոյն Սահակայ»: Թե-

1 Ղաւար Փարպեցի (Գր. Բ. գլ. 1է, 139 եւ 1է-292) եւ Երէն (Յեղ. Բ. 49 եւ 1, 341) կը յիշեն «Թաթիկ եպիսկոպոս Բաւեթոյն, — «Յեր Թաթիկ Բաւեթոյ եպիսկոպոս» որ Մարտիրոսեան մէջ մարտիրոսուած է: — Սոսրգ սպացոյց որ չունինք վերջիւնեալ Թաղիկ այս Թաթիկէն հետ նոյնաբանելու:

պէտ Սոփերը Հայկականը Հաւաքածոյն Բ. Հատորին մէջ կայ «Գաղափարներն վասն Սրբոյն Սահակայ Հայրապետին եւ Մերսովպայ Վարդապետին» (Վեներտի 1853) վերնագրով գրուածք մը անանուն մասնագրի, սակայն լեզուն յայտնապէս մասնացոյց կ'ընէ մեզի թէ մեր ոսկեղնիկ դարունը չէ. այն գրեցիկն կը յարկդրեն նոյն Հատորին մէջ «Տեսիլ Ս. Սահակայ» եւ «Կանոնք Ս. Սահակայ» արդ' մեծարգոյ Հ. Յովսէփ Վ. Գաթրճեան կը գրէ թէ՛ յիշեալ կանոնը Զ. դարուն առաջին տասնամեակներուն մէջ սուտ անուան մը տակ կարկատուած են, Սրբոյն Սահակայ մահուանէն 100 տարի ետքը (Սրբ. Գաղափարգամատոյցը Հայոց, յէջա 141, 231 ծան. 38, 323 եւ 733): Հատ հաւանորեն խտրով թարգմանչին յորինածն ու գրածը՝ պիտի ըլլայ Ս. Սահակայ ընդարձակ Պատմութիւնն, որ ձեռքերնիս հասած չէ, եւ վերոյիշեալ գրեցիկն մէջ միայն կը յիշուի սա՛ խօսքերով. «առաւել քան զայն զոր գրեալ է ի կատարեալ պատմութեանն» (Սնդ. 37): — Իսկ Ղազար Գարպեցի այսպէս կը գրէ թարգմանչին վրայ. «անարատ եւ յամենեցունց յարգելի յոյն՝ տէր Խորոմիկի, չեւ եւ հասեալ ի սահման մեր, մինչդեռ գալոր ի ճանապարհի եւ լուան, որպէս ի թշնամոյ ընդդէմ դինեցան, ասելով. ահա, ո՞ր գայ միւս թարգմանն: Եւ օրհնելոյն ի հեռափստանէ լուեալ զգոնչին մահաձայն աղեղանին՝ աղօթեաց առ բարձրեալն, եւ վաղվաղակի ընկալաւ զերեւդերն (Նոզիս առ Աստուած անանդիւտ անշուշտ): Երում եւ տենչալի նշխարացն այլ՝ք՝ եւ ոչ մէք՝ արժանի եղեն ընդունակութեան» (Թուղթ առ Վահ. Մամիկ. էջ 686): Յիշեալ վկայութեան վրայ սա՛ խորհրդածութիւնը կ'ընէ Մեծարգոյ Հ. Յովսէփոս Վ. Տաղաթեան. «կարեւոր թէ Գարպեցու խօսքն առեալ կրնանք ընդունել որ Խորոմիկի եր արդեամբք «թարգման» եղած իւր ուսման պարագած միջոցին յօտարութեան, ուստի իւր թարգմանութեամբք արդէն ծանօթ անձնաւորութիւն եր, երբ դեռ չէր գործած վերջին անգամ ի Նայրեմին, ուր շրամանեց հասնել: Դժբախտաբար խորոմիկայ գրութիւնքն ալ անյայտ են ... առաջին Հայ. եցուածքով իսկ կը տեսնուի որ շատ խնդրական են (իրեն ընծայուած) այս չորս գրութիւնք ալ» (Մատենադարանի մանր ուսումնասիրութիւնք, էջք 50—51. Վերեւա 1895):

20. Դեռնոյ երեց, որ եւ Դեռնոյէս կամ Դեռնոյէս (Կոր. 27, 33), եր «ի վասն».

զայ՝ ի գեղե՛ն Իջուանեց» (եղշ. Յեղ. Ը, 341—42): Ինքն եր «այր հաւատարիմ եւ ճշմարտապատուս» (Կոր. 27), եւ միանգամայն մին «ի պատուական երեցացն» (Ղզք. Փրպ. Դր. Բ. գլ. իգ, 139), «այրն Աստուծոյ» (Սնդ. Խր, 251, խդ, 262. իգ, 285), «երանելի այրն Աստուծոյ» (Սնդ. ծգ, 334. ծէ, 341), «սուրբ այրն Աստուծոյ» (Սնդ. Խդ, 267. ծգ, 335 եւ 337. ծէ, 343, 350 եւ 353): Եղիշեւ եւս կ'անուանէ զանկայ «երանելի երեց» եւ «սուրբ երեց» (Յեղ. Ե, 198, 213): Մերսով Վարդապետին գլխաւոր աշակերտաց մին եր. եւ երբ Մաշթոց իւր բազմութիւն աշակերտներովն ելաւ Մեղիտինէ գնաց՝ նոյն քաղքին Ափակիտ եպիսկոպոսն յանձնելով զանոնք, «գլխաւոր աշակերտացն՝ թողոյր զայն, որում Դեռնոյէսն կոչէին» (Կոր. 27. — Մով. Խոր. ծէ, 533). որ եւ յետոյ Կորեան հետ ի միասին Բիւզանդիոն գնաց (Կոր. 33): Արտաշատու 449ին գումարանեմ ժողովոյն մէջ բաց ի եպիսկոպոսներէ՛ կային նաեւ «ի պատուական երեցացն» Սուրբ Դեռնոյ եւ այլք (Ղզք. Փրպ. Դր. Բ. գլ. իգ, 139), ինքն իւր հինգ ընկերակիցներով՝ Վարդանանց պատերազմէն ետքը մարտիրոսեցաւ յամին 454, Գարսկատանի Ապար աշխարհին Նիւշապուհ քաղքին մօտերը. «ի մեծ անապատին յԱպար աշխարհի ի սահման Նիւշապուհ քաղաքի» (եղշ. Յեղ. Ը, 348). «մերձ ի գեօղն մոգուց՝ որ անուանեալ կոչի Ռեւան» (Ղզք. Փրպ. Դր. Բ. ծէ, 343—44), ուր յետ գառն չարաբանքներ կրեաւ, «հատին զգրկուի Սրբոյն սուտերաւ» (Սնդ. 342). իւր կատարմանէն ետքն՝ «ահա յանկարծակիի նմանութիւն լուսաւոր արծուոյ սլացեալ հասանէր յերկնից, եւ ինեալ նստէր ի վերայ մարմնոյ սրբոյ առն Աստուծոյ Դեռնոյէս» (Սնդ. 350):

21. Մուշէ Տարօնեցի, «ի Նահանգե Տարօնոյ» (Կոր. 24). Ինքը Ս. Մերսովպայ աշակերտ եւ օգնական եղած է. «հանգերձ այլովք եւս օգնականօքն. որոց... երկրորդին Մուշէ անուն... որ եր սուրբ եւ զուարթագոյն» (Սնդ. 3): Նոյնը կը կրնէ Ղազար Գարպեցի գրելով թէ՛ Սուրբն Սահակ իբր օգնական առած էր Մեւսրոպայ «հարս բանբաւուն եւ մտացիս ի քահալ նայոցն Հայոց... եւ չորրորդին (անուն եր) Մուշէ ի Տարօնոյ (Դր. Ա. գլ. Ժ, 46): — Երբ Մերսովպ վրայ աշխարհէն երթալով՝ անոնց համար ալ նշանադրենք ստեղծեց, իր քովը ժողոված տղաքներն եկու դասի բաժնեց եւ ամէն մէկուն վրայ իւր աշակերտներէն Վար-

րոպայ, "արս բաներունս եւ մտացիս ի քահանայիցն Հայոց... երկրորդին (անուն էր) Յովսէփ ի Պաղանական տանէն" (ՂԵՐ. ՓՐԿ. ԴՐ. Ա. ԴԷ. Ժ, 46):

26. Տիրայր, որ Մեսրոպայ աշակերտ եւ իւր օգնականներն առաջինն էր. "որոց առաջնունն Տիրայր անուն է խորանանական գաւառէն... որ էր սուրբ եւ զուարթագոյն" (ՊՐ. 24): Ուրիշ տեղեկութիւն մը չունինք այս անձին վրայ: — Մեծարգոյ Հ. Գ. Ա. Զ. Իւր "Հայկական Հին Դպրութեան պատմութեան", մէջ այս Տիրայրը նոյն կը համարի Տէր խորանանացոյն հետ, զոր կը յիշեն Մովսէս Խորենացի եւ Ղազար Գարպեցի. բայց մնեջ սոյն վերջինը վերը գրած ենք արդէն Եպիսկոպոսաց շարքին մէջ. եւ ըստ Կորեան՝ յայտնի կ'երեւի (ԱՆՊ. Թէ երկու տարբեր անձնք են:

Նմանակոյս այս ցուցակէն դիտմամբ դուրս կը թողնուի Ստեփանոս Ճարձնեցին (Հայկ. Հին Դպր. պատմ. էջ 294), որովհետեւ իւր անունս յիշատակը չկայ մեր վերն յիշած հին պատմագրաց եւ ո՛չ միոյն մէջ:

27. Վահան Ամատունի, որ զինուորական կարգէ էր եւ Ս. Մեսրոպայ աշակերտ իսկ. "անուանք գլխաւոր աշակերտացն ժողովելոցն" են այս... ի զինուորական կողմանն, առաջնունն Վահան անուն յազգէն Ամատունեաց, որ էր հազարապետ Հայոց Մեծաց... այր պատուական երկիւղած հրամանակատար վարդապետական հրամանաց" (ՎՐ. 44—45): Իսկ նոյն Կորեան համառօտ պատմութեան մէջ կը կոչուի, "աստուածասէր եւ երկիւղած յԱստուծոյ... քրիստոսասէր... եւ բարեացապարտ" (ԱՆՊ. 45, 46, 47): Ս. Մեսրոպ երբ Վաղարշապատու մէջ հոգին առ Աստուած աւանդեց, "առեալ Վահանայ... կազմակերպեալ վախճանելոյ, հանդերձ աշխարհական ամբողիւ... կանթեղոջ վառելովք եւ Զահիք բորբոքելովք եւ ամենայն լուսաճաճանք գնդիւն յՕշականն ելանէին, եւ անդ ի մարտիրոսարանս մատուցեալ, զօրինաւոր յիշատակն կատարեալ... դառնային: Իսկ յետ երից ամաց անցելոյ, յաջողեցան Վահանայ Ամատունայ, քրիստոսասէր փութով խորան քանդելի կանգնել, տաշածոյ վիմօք քանդակելով, եւ ի ներքսագոյն խորանին զարդոյն հանգիստն յօրինեալ, որոյ սպասս վայելուչս գունագոյնս պայծառատեսիլս ունեւով եւ արծաթով եւ ակամբք պատուականօք" ... պատարասաց: (ԱՆՊ. 45—46): Մովսէս Խորենացի կ'անուանէ զինքը "քաջն Վահան ամա-

տունի, զի էր զօրաւոր հաւատովք եւ ճոխութեամբ մարմնաւորաւ. (ԱՆՊ. Կէ, 570), Ղազար Գարպեցի կը գրէ նաեւ թէ "առեալ իշխանին Ամատունեաց Վահանայ զմարմն առաքինւոյն (Մաշթոցի)" տարաւ յիւր ի գեօղն, որ անուանեալ կոչի Օշական" (ԴՐ. Ա. ԳԷ. ԺԹ, 117): Իսկ "Պատմութիւն վասն Սրբոյն Վահանայ" մատենական անանուն գրիչը կը պատմէ՝ թէ "յօրով հակառակութիւն լինէր վասն երանելւոյն (Մեսրոպայ), զի իւրաքանչիւր դէ յիւրն յօժարէր ընկալութեան հանգուցանել զսրբանեալ մարմին նորա. եւ զօրացեալ լինէր տէրն Օշականու մեծ իշխանն Հայոց Վահան, եւ մեծաւ հանգիստ տարեալ հանգուցանէր զնա ի յասացեալ գիւղն Օշական, (ՍՈՒ. հայկ. Բ, էջ 36—37): Եղիշէ յիշատակելով առանձինն յականէ յանունն "Անուանք նախարարացն, որք կամեք յօժարութեամբ վասն սիրոյն քրիստոսի ետուն զանձինս ի կապանս աքրնելու, այն 35 աւագ եւ կրտսերագոյն նախարարաց թուոյն մէջ կը դնէ նաեւ "յազգէն Ամատունեաց Վահան" (ԱՆՊ. Յեղ. Ը, 369): Նշելովէս Ղազար Գարպեցի յիշելով Արաաշատու 449ին գուճարեալ ժողովոյն մէջ ներկայ եղողները, կը գրէ՝ "որ ի նախարարացն էին ժողովեալք, ... տէրն Ամատունեաց Վահան" (ԴՐ. Բ. ԳԷ. Իգ, 139—140): Հայք Վարդանանց պատերազմին ժամանակ՝ "պատրաստեալ ճանապարհին Յունեաց կազմին զինական տանն Ամատունեաց Վահան, որպէս զայր մտացի եւ խորհրդական" (ԱՆՊ. Դգ, 205), ուրիշ երկու երթաւորաց հետ ի միասին Ս. Պղոյն երթալու. ասոնք գնացին "յանդիման եղեն թագաւորին թեոզոսի. որոյ լուեալ զպատճառ նոցա երթիցն, սիրով լսէր ի նոցանէ. եւ յանձն առնելու օգնել նոցա զնդիւ. եւ մինչդեռ պատրաստէր գլխ խոտամանն, հասաւ վախճանս սրբին (Թեոդորոս)՝ վճարել ի կենցաղոյս" (ԱՆՊ. Խա, 242) յամի 450: Նշելը կը կրկնէ նշեղէ. "մինչ դեռ երանելին Թեոդոս հարցանէր զամենայն սինկղիստոսն, եւ հնարս իրացն կամէր գտանել խաղաղութեամբ, եւ հոգ տանէր մեծաւ յօժարութեամբ, ... ի նմին ժամանակի անդէն վաղվաղակի հասանէր վախճան կատարածի կենեաց նորա. եւ կարի չար խափան լինէր գործոյն օգնականութեան" (ԱՆՊ. Յեղ. Գ. 133—134): Վերջապէս ուրիշ 30 նախարարաց հետ՝ ինքն ալ Պարսկաստանս աքսորուեցաւ. "ի տոհմէն Ամատունեաց Վահան ... զսոսա երեսուն եւ մի այր ի նախարարացն Հայոց, հրամանս սայր թագաւորն Յազնիկրտ

խիստ կապանք պահել անդէն ի Վրկանի, (Ղլբ. Փրպի. Դր. Բ. գլ. խե, 286—287), 28. Հմայեակ Մամիկոնեան, Թռռն Ս. Սահակայ եւ որդի Համազասպայ տեառն Մամիկոնեից. իր մեծ եղբայրն էր Վարդան Մամիկոնեան: Ղլբ. Փրպիցի կ'անուանէ զինքը "սուրբ սեպուհն" (Դր. Բ. գլ. լգ, 205) եւ "երանելի սեպուհն" (Անդ. խա, 245): Ինքն ալ նախորդին պէս՝ զինուորական կարգէ էր եւ միանգամայն աշակերտ Մեսրոպայ. "անուանք զինուոր աշակերտացն ժողովելոցն՝ են այս ...ի զինուորական կողմանն ... անուն երկորդին Հմայեակ ի Մամիկոնեան տոհմէ, այր պատուական երկիւղած հրամանակատար վարդապետական հրամանաց" (Կր. 44—45). Թէպէտ համառօտ Կորիւնն յետեւառաջութեամբ այսպէս կը գրէ, "իսկ ի զինուորացն՝ առաջնօրեմ Հմայեակ ի Մամիկոնեան տոհմէ, եւ երկորդին Վահան՝ յազգէն Ամատունեաց" (Անդ. ի ստորեւ): Այն միայն Վահանայ Ամատունեայ հետ Յունաց Թեդոս Բ. կայսեր քովն առաքուեցաւ (Ղլբ. Փրպ. Անդ. 205—206), հայպ նաեւ յառաջագոյն նոյն մեծ իշխանին հետ ի միասին Ս. Մեսրոպայ մահուան ու փառաւոր յուզարկաւորութեանն իսկ ներկայ գտնուեցաւ (Կր. 45): — Սահակ կաթողիկոս "Թողու զՄեսրոպ ի վերայ վարդապետութեան կողմանն արեւմտից, եւ առ նմա զԹողուսն իւր զՀմայեակ եւ զՀամազասպեան զեղբարսն Վարդանայ ստորաւաւրտի", (Մով. Խոր. ծը, 538): Խաղաղաց երկրին Տայոց Չորագաւառին Որմնազ գիւղին մօտերը, "զկատարեւութեան պսակն ընդունէր, զոր երանելի սեպուհն Հմայեակ՝ փափաքանօք եւ բազում ցանկութեամբ ինդրէր, ժամանել զինի սուրբ եղբօրն իւրը (Վարդանայ), եւ վաղվաղակի լսել լինէր, զի հայեցեալ Աստուծոյ ի փափաք առնն՝ կատարէր զՏայոցածոն, եւ պատկէր զսուրբն" (Ղլբ. Փրպ. Դր. Բ. գլ. խա, 243): Իսկ Լեղիէ կը յաւելու թէ Պարսից վրայ Հայոց բռնած "այնչափ յանգուէն յարձակմանէն՝ միայն երանելին Հմայեակն, եղբայր սպարապետին Հայոց Վարդանայ, յանկնայ քաջութեամբ մարտուցեալ՝ կատարեցաւ նահատակութեամբ", (Անդ. Յեղ. Ե, 239):

ՅՈՒՃ. Վ. ՄՈՒՆԺՆԻՆ
Ուսուցիչ հայ. լեզուի:

ԳՐԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԵՑ

ԿՈՂՄԵՐՈՐ ԳՐԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԵՑ

Մատախապատ ուղղի մը մէջ մարմնաւորուած գաղափարներ, անյատակ ձեւերով, անորոշ գոյներով, յախուսն առատութեամբ մը՝ որ յոգնութիւն կը յայտնէ եւ ծանրութիւն կու տայ, ահաւասիկ Ռուբեն Զարգարեանի մտային ծննդաբերութեան եղանակը: Բաւական ճիգ պէտք է արտադրելու, եւ ոչ նուազ բարի կամք՝ հասկնալու համար վերջալոյսի մը նկարագրութիւնը, "Երկնքին ինքնամիտման (?) պահուն" — Խնդիրն ուշադրութիւննից — երբ խաւարին ձեռքերը (պերճ սասցուածք) հազարու մէկ տեղերէ կ'երկնային ամառուան հով վերջալոյսին մէջ յուլաբար ասեղնագործելու (?) Ժառն լոյսի (1) բիւրազան Նքերուէ. Երբ եւ երկնային քմահաճոյքներու փոփոխական ծաղիկներ:

Հասկնաց, այնպէս չէ: Այսինքն թէ՛ երկնքին վրայ կը նկարուին եղբի փոփոխական ծաղիկներ, վերջալոյսին մէջ:

Ամեն այսչափ չէ: Ծաղիկները գոյներ ունին եղբի, Ժառն լոյսի բիւրազան նրբերանգներն: Այժմու նկարութեան մեծ յալածանակներն մէկը եղաւ օրւան լոյսին տարբազարութիւնը եւ զանազան երանգներուն հաւատարմութեամբ պատկերացումը, այն լոյսին զոր կը տեսնենք "վառած", ասեղնը, վառն զի տեսութեան գործողութիւնը "Ժառն լոյսով ըմբռնել անկարելի է: Իսկ զայն նկարելը, Ժառն լոյսին գոյն տալը, մեր սովորական խելագատակներուն անմատչելի յղացում մըն է:

Այսու հանդերձ՝ այնքան մեծ է մեր յոյսը "գաւառային" վրայ, որ մարդ կոյր ըլլալու է շտաններու համար անոր "մարտը լոյսը, ոչ միայն "պղնձական" վրայ, այլ նաեւ երօղական "ապագայ" ... նկարչութեան դրութիւններուն վրայ:

— Եւ քանի որ մէկը թանձրանար, այնքան որտեղ կ'այլափոխուէր:

Մոռի մէջ որտեղ...! Ճիշտ պատկերը Զարգարեանի մօքին, երեւակայութեանը, հոգիին: Որդէն այդ նորափէվը, "Սարերուն Տղան", ի՞նչ է անկէ դատ: Մոռի մէջ ստուեր, Կենք որ ստուեր կ'ըմբռնենք լոյսի միայն հակադրութեամբ, Զարգարեանի համար ի՞նչ